

«XXI ҒАСЫРДАҒЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ БІЛІМ» атты II Халықаралық ғылыми-тәжірибелік интернет конференция

ЖИНАҒЫ

МАТЕРИАЛЫ

II Международной научно-практической интернет-конференции **«НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ В XXI ВЕКЕ»**

**«BILIM-ORKENIETU» ҰЛТТЫҚ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-
ЗЕРТТЕУ ОРТАЛЫҒЫ**

**НАЦИОНАЛЬНЫЙ ИННОВАЦИОННЫЙ НАУЧНО-
ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИЙ ЦЕНТР «BILIM-ORKENIETU»**

**«XXI ҒАСЫРДАҒЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ БІЛІМ» атты II Халықаралық
ғылыми-тәжірибелік интернет конференция**

ЖИНАҒЫ

МАТЕРИАЛЫ

**II Международной научно-практической интернет-конференции «НАУКА И
ОБРАЗОВАНИЕ В XXI ВЕКЕ»**

АСТАНА – 2018

УДК 001 (063)

ББК 72.3

Ж 66

Жауапты редактор: Саят Талғатұлы Нәбиев

Ответственный редактор: Набиев Саят Талгатович

Редакциялық алқа: Е. Ешим, Ә. Сатылғанов

Редакционный совет: Ешим Е., Сатылғанов А.

ISBN 978 – 601 – 301 – 389 – 3

«XXI ҒАСЫРДАҒЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ БІЛІМ» атты II Халықар. ғыл.-тәж. интернет конф. материалдары/ Құраст.: Е. Ешим, Ә. Сатылғанов, т.б.— Астана, 2018 – 180 б.

«XXI ҒАСЫРДАҒЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ БІЛІМ» атты II Халықаралық ғылыми-тәжірибелік интернет конференция материалдары жинағына Қазақстан, Ресей, Қырғызстан, Өзбекстан, Әзірбайжан жоғары оқу орындары мен ғылыми мекемелердің қызметкерлері мен ұстаздары, магистранттары, студенттері және мектеп мұғалімдерінің баяндамалары енгізілді.

Жинақтың материалдары жоғары оқу орнындары мен ғылыми мекемелердегі қызметкерлерге, оқытушыларға, мектеп және колледж мұғалімдеріне, магистранттар мен студенттерге арналған.

Сборник II Международной научно-практической интернет-конференции **«НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ В XXI ВЕКЕ»** включают доклады ученых, студентов, магистрантов и учителей школ из разных стран(Казахстан, Россия, Киргизстан, Узбекистан, Азербайджан).

Материалы сборника будут интересны научным сотрудникам, преподавателям, учителям средних школ, колледжей, магистрантам, студентам учебных и научных учреждений, специализирующихся в области гуманитарных наук.

с.58-59.

5. Мамажонов М. Анализ эксплуатационных условий работы насосных станций сельскохозяйственного назначения.// Вестник аграрной науки Узбекистана. ТашГАУ.- Ташкент: 2004. №1. С.77-80.

6. Половец А.Л., Иштуinov Е.М. Исследование подводных устройств насосных станций осушительных систем: Сб. науч. Тр. В/О «Союзводпроект». – М.: 1982. – № 59. –С. 119-128.

7. Гловацкий О.Я. Теория и методы управления гидравлическими процессами при эксплуатации мелиоративных насосных станций: Автореф. Дис. ...док.техн. наук. – М.: МИСИ. 1989. – 12-18 с.

М.Ю.Ибрагимов, П.Халмуратов, А.К.Саитова, Р.К.Абипов, М.Г.Сабирова
Нукус, Ўзбекистон

ҚОҶАЛПОҒИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МИНТАҚАСИДА ҚИЗИЛМИЯ ЎСИМЛИГИНИНГ БИОЭКОЛОГИЯСИ ВА ЭКИБ КУПАЙТИРИШ УСЛУБЛАРИНИ УРГАНИШ

Мавзунинг долзарблиги. Қизилмия Амударёнинг қуйи ҳудудларида кенг тарқалган, илдиз–хомашёси экспорт боп қимматли ўсимликлардан бири бўлиб ҳисобланади. Унинг илдизидан олинган кимёвий моддалар озиқ-овқат, кимё, рангли металлургия ва бошқа саноат соҳаларида ишлатилади. Минтақада бу ўсимликнинг илдиз-хомашёсини йиғиш ва уларни чет давлатларга экспорт қилиш ишлари ўтган асрнинг 50-йилларида бошланган.

Ҳозирда минтақада қизилмия илдизини йиғиш билан 68 та фирма ва корхоналар ҳамда 14 та илдизни қайта ишлаш корхоналари иш олиб бормоқда. Кейинги йилларда мамлакатимизда Қизилмия усимлигининг илдиз хомашёсидан йиғиб олиш ва уни экспорт қилиш хажмининг катта қисми Қорақалпоғистон Республикаси ҳудудларида амалга оширилмоқда. Шу сабабдан бу соҳани янада ривожлантириш мақсадида унинг биоэкологиясини ва экма плантацияларини барпо этиш услубларини урганиш долзарб муаммолардан ҳисобланади.

Бердақ номидаги Қорақалпоқ давлат университети Доривор ўсимликлар агроэкологияси ва интродукцияси кафедрасида минтақа шароитида қизилмия ўсимлигининг биоэкологияси ва уни экиб кўпайтириш технологиясини такомиллаштириш бўйича тадкот ишлари олиб борилмоқда (2013-2017й.).

Биринчи йўналиш. Минтақада қизилмия ўсимлигининг биоэкологиясини урганиш. Амударёнинг қуйи минтақасида ўсимликнинг ўсиш фазасининг бошланиши жанубий туманларда апрелнинг иккинчи ун кунлигининг охирида, шимолиу туманларда апрелнинг учунчи ун кунлигининг бошларид бошланади. Ўсимлик уруғдан экилган жойларда тортинчи йилдан бошлаб гул новдалар ва гуллар ҳосил қилади ва мевалай бошлайди. Илдизпоялар экилган жойларда учунчи йиллардан бошлаб гул новдалар ҳосил қилиб ўсимлик гуллаш фазасига кириб шу йилнинг ўзида мевалар ҳосил қилади. Тадқиқод натижаларига кўра

Ўсимлик гуллаш фазаси жанубда 25 майда шимолда 29 майда бошланади. Мевалаш фазаси узоқ вақт чўзилади. Ўсимликнинг ер устки бўлими октябрь ойи охирида ва ноябрь ойи бошларида қурий бошлайди. Шунинг билан ўсимликнинг ер устки қисмининг вегетацияси якунланади.

Тажрибада 1-вариантда 2013 йили илдиз поя қаламчаларидан экилган майдонларда 2016-йилдан бошлаб ўсимликнинг устки қисми ўриб, йиғиб олинди. (25-августта), 2-вариантда ўсимликнинг устки қисими ўриб- йиғилмаган майдон. Бунда пояси йиғиб олинган майдонларда ўсимликнинг ўсиш фазаси 23.04. да, шоналаш 13.05., гуллаш 30.05., мевалаш 29.06, меванинг пишиши 31.08 ва қуриш 3.11. кунлари юз беради. Пояси ўриб йиғилмаган жойларда 17.04, 8.05, 27.05, 25.06, 27.08, 31.10. (тегишлинча).

Иккинчи йўналиш. Қизилмия ўсимлигининг экиб кўпайтириш усуллари.

1-тажриба. Лаборатория шароитида турли хил экиш услубларининг уруғнинг унувчанлики тасирини ўрганиш. Тажриба вариантлари: **1.** Ишлов берилмаган уруг (назорат); **2.** Ивителинган уруг (4 соат давомида 40-50°C иссик сувда); **3.** Скарифициякаланган уруг (наждог коғозда ишкалаш); **4.** Мис купроси эритмаси билан уругни дорилаш. (1 л сувга 0,01-0,05 г); **5.** Цинк эритмаси билан уругни дорилаш (1 л сувга 0,2-0,5 г).

Тадқиқод натижалари. Лаборатория шароитида уруғнинг унувчанлиги ишлов берилмаган уруғда (назоратда) 42,3%, ишлов берилган уруғларда 62,7-76,3% бўлади. Уруғни экишдан олдин ивитиб ва скарифицияланганда юкори унувчанлик (71,7 - 76,3%) кузатилади.

2-тажриба. Дала шароитида турли хил экиш услубларининг уруғнинг унувчанлигига ва ўсимликларнинг ўсиб ривожланишига тасирини ўрганиш. Тажриба вариантлари: **1.** Ишлов берилмаган уруғ (назорат); **2.** Ивителинган уруғ (4 соат давомида 40-50°C иссик сувда); **3.** Скарифициякаланган уруғ (наждог коғозда ишкалаш); **4.** Мис купроси эритмаси билан уруғни дорилаш. (1 л сувга 0,01-0,05 г); **5.** Цинк эритмаси билан уруғни дорилаш (1 л сувга 0,2-0,5 г); **6.** Дуккак-мевадан экиш; **7.** Илдиз-поя қаламчадан экиш (қаламча узунлиги 20 см, диаметри 1,5-2 см, экиш чуқурлиги 15-20 см)

Тадқиқод натижалари: Дала шароитида уруғларнинг унувчанлиги ишлов берилмаган уруғда (назоратда) 18,2%, дуккак-мевадан экганда 17,3%, ишлов берилган уруғларда эса 52,3 – 58,7%, ўсимликнинг илдиз-поя қаламчасидан экилган майдонларда ўсимликнинг униб чиқиши 75,7% бўлади. Шунингдек, уруғни экишдан олдин ишлов бериш услуби ўсимликнинг ўсиб ривожланишига ҳам тасир қилади. Ишлов берилган майдонларда поянинг узунлиги 59-77см, ён-шоҳлар сони 4-5 дона (назоратда 43см ва 3 дона тегишлича). Ўсимликнинг ўсиши ва ён шоҳларнинг ҳосил бўлиши илдиз-поя қаламчасидан экилганда юкори бўлиши (ўсимликнинг бўйи 77см ва ён шоҳлар сони 8 дона) кузатилади.

Учинчи йўналиш. Илдиз хомашёси йиғиб олинган майдонларда янгидан ўсимликларнинг ўсиб (вызобновления) чиқишини ўрганиши (2013-2017 йй)

Қизилмия ўсимлигининг илдиз хомашёсина йиғиб олишда илдизнинг айрим қисмлари (20-25%) тупроқ тагида ва қатламларда қолиб кетади. Бу илдиз поялардан шароит тўғдирганда янгидан ўсимликлар ўсиб чиқа бошлайди.

Рекультивация қилинган майдонларда янгидан униб чиққан ўсимликлар сони 5-майдаги кузатувда 1м² 33-37, рекультивация қилинмаган жойларда эса 17 та ўсимлик униб чиққан.

Илдиз-хомашёси йиғиб олинган майдонларда олиб борилган агротехник ишлар ўсимликнинг униб чиқиши, уларнинг ўсишига қулайли шароитлар яратади. Ишлов берилган майдонларда янгидан ўсиб чиққан ўсимликларнинг ривожланиши ишлов берилмаган жойларга нисбатан тез суръатларда ўтади. Октябр ойи бошларида ўсимликнинг бўйининг узунлиги рекультивация қилинганда 113-144 см, рекультивация қилинмаганда 71-93 см, ён шохлари сони биринчида 13-15 ва иккинчида 7-9 донага етган. Шунунг учун илдиз йиғиб олинган жойларда қисқа муддатлар ичида рекультивация ишларини олиб бориш лозим.

Олиб борилган фенологик кузатишларда илдиз-хомашёси йиғиб олинган майдонларда униб чиққан ўсимликлар ҳар икки шароитда ҳам вегетация охиригача ўсиш (вегетация) фазасида давом этади. Лекин рекультивация қилинган майдонларда айрим жойларда яхши ривожланмаган ғунча-гул ҳосил қилган жуда кам сондаги ўсимликни учратиш мумкин.

Хулоса. Кейинги йилларда минтақада қизилмия ўсимлигининг илдиз хомаёшисини йиғиб олиш уни қайта ишлаш ва мақсулотни экспорт қилиш ҳажмининг ортиши кузатилмоқда. Бу ўсимликнинг табиий захиралари табора камайиб бормоқда. Шу сабабдан уни экиб купайтириш ва катта майдонларда экма плантацияларни барпо этиш лозим. Экма плантацияларни барпо этишда уни уруғидан ва илдиз-поя қаламчасидан купайтириш услубларини қулланиш мумкин. Шунингдек илдиз хомашёси йиғиб олинган майдонларга ишлов бериш (рекултивация) зарур.

Фойдаланган адабиётлар

1. Гладишев А.И., Кербобаев Б.Б., «К вопросу о семенном размножении солодки голой (*Glycyrrhiza glabra* L.)» «Изв. АН Туркм ССР, сер. Биол. Наук» №2. 1967.
2. Микаилов М.А. «Повышение всхожести семян солодки голой» (*Glycyrrhiza glabra* L.) «ДАН АзССР», т.18, №8. 1962.
3. Микаилов М.А. «Вегетативные размножения солодки голой (*Glycyrrhiza glabra* L.)», «ДАН АзССР», т.19, №3. 1963.
4. Бахиев А. «Заросли солодки голой в нижнем течении Амударьи», Изд-во «Фан» Ташкент 1976, 144 с.
5. Доспехов Б.Р. «Методика полевого опыта» Москва «Колос» 1976.

Жапарова Р. ЭКОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ КАЗАХСТАНА И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЯ.....	79-85
Жуманбаев Д.Н. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ БІРЛЕСТІКТЕРДІҢ ҚАЛЫПТАСУ ТАРИХЫ.....	85-97
Жумашева Ж.М., Бустекбаева М.М. МЕНІҢ ЕЛІМ –МӘҢГІЛІК ЕЛ!...97-99	
Жылысбаев М.К. ОРТАҒАСЫРЛЫҚ ТАРАЗ ҚАЛАШЫҒЫ ТАРИХ САХЫНАСЫНДА.....	99-105
З.Ю. Ибрагимова СРАВНЕНИЕ ХАРАКТЕРИСТИК ЭЛЕКТРОМАГНИТНЫХ ПОЛЕЙ ПО ДЕЙСТВИЮ НА ВСХОЖЕСТЬ СЕМЯН.....	105-108
Кудашева А.Б. СПОСОБЫ УВЕЛИЧЕНИЕ ЕДИНИЧНОЙ МОЩНОСТИ ПАРОВЫХ ТУРБИН.....	108-112
М.Иргашев, Л.Тошхонов ПРОГНОЗИРОВАНИЯ ФАКТОРОВ ВЛИЯЮЩИХ НА СНИЖЕНИЕ ВОДОПОДАЧИ ЦЕНТРОБЕЖНЫХ НАСОСОВ.....	113-118
М.Ю.Ибрагимов, П.Халмуратов, А.К.Саитова, Р.К.Абипов, М.Г.Сабирова ҚОРҚАЛПОҒИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МИНТАҚАСИДА ҚИЗИЛМИЯ ЎСИМЛИГИНИНГ БИОЭКОЛОГИЯСИ ВА ЭКИБ КУПАЙТИРИШ УСЛУБЛАРИНИ УРГАНИШ.....	118-120
Каримов Э.Қ., Худойбердиев Ф.Ш., Жураев К.Х., Музафаров Р.М., Кароматов В.Ш. БУХАРСКИЙ ФИЛИАЛ ТАШКЕНТСКИЙ ИНСТИТУТ ИНЖЕНЕРОВ ИРРИГАЦИИ И МЕХАНИЗАЦИИ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА.....	121-122
Тәжіғалиева Г.М., Нәсіпқали Р. ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МАМАНДЫҚТЫ ТАҢДАУДАҒЫ ІС-ӘРЕКЕТ МОТИВАЦИЯСЫ.....	122-126
Оразғалиева А.М. Нукус, Узбекистан ҚОРАҚАЛПОҚ ТИЛИДА ИНГЛИЗЧА ЎЗЛАШМА СЎЗЛАРНИНГ ҚЎЛЛАНИЛИШ МУАММОЛАРИ.....	126-129
П. Омралиева ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ТЕМА В МУЗЫКЕ КОМПОЗИТОРОВ КАЗАХСТАНА.....	129-133
Песоцкая Л.А., Кочкарова Янилджан Д., Кулькина Е.А., Никоненко В.А., Опрятная Т.О., ИНТЕГРАТИВНАЯ ОЦЕНКА СОСТОЯНИЯ ЗДОРОВЬЯ ЧЕЛОВЕКА ДЛЯ РАННЕГО ВЫЯВЛЕНИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ПАТОЛОГИИ.....	133-137
Песоцкая Л.А., Полешко Е.В., Кочкарова Янилджан Д., Куила Малоко Аршанж Пресье., Блащук О.П., Граблина Т. В. ЭКСПРЕСС-ОЦЕНКА АДАПТАЦОННЫХ РЕЗЕРВОВ ОРГАНИЗМА ПРИ СОМАТИЧЕСКОЙ ПАТОЛОГИИ.....	138-142
Попов Д.В. БЕРЕСТЯНЫЕ ГРАМОТЫ, КАК ИСТОЧНИК ЭПИСТОЛЯРНОГО ЖАНРА ДРЕВНЕЙ РУСИ.....	142-145
Рыжик Г.Л. О РОЛИ ПРЕДМЕТА «АНАЛИЗ МУЗЫКАЛЬНЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ» В ВОСПИТАНИИ МУЗЫКАНТА – ИСПОЛНИТЕЛЯ.....	146-148
Рыжик Г.Л. ИЗУЧЕНИЕ ПЕРИОДА В КУРСЕ АНАЛИЗА МУЗЫКАЛЬНЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ.....	148-152